

IMPACTUL PERSONALITĂȚII ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ A HĂȚEGULUI DIN SECOLUL AL XV-LEA: IANCU DE HUNEDOARA

Istoria mentalităților are și în cultura românească prețioase fundamentări teoretice. Dincolo de ele există insurmontabile praguri ale cunoașterii concrete. Opreliștea pe care, în general, o recunosc toți cei tentați să bată la porțile foarte noi căi istoriografice este cea a calității surselor. Fără doar și poate ar fi o eroare încercarea de a contesta dintru început justetea aserțiunii. Va trebui însă să nu întârziem în a adăuga un plus de optimism pe care îl încercăm în fața unei cantități noi de izvoare. Aceste pagini vor fi, credem, un argument. Ele se vreau privite ca o primă și imperfectă tentativă de sondare a modului de gândire profană a unei colectivități românești transilvane dintr-o epocă încă neatinsă de subdisciplina istorică relevantă. Opțiunea noastră s-a îndreptat către fenomenele de recep-tare, asimilare și asupra proiecțiilor subiective rezultate din complexul de rapo-ruri implicate de contactul personalitate-colectivitate.

În ziua de 12 august 1456, la câteva zile după ce Belgradul fusese despresurat, iar turcii, în frunte cu Mahomed al II-lea, alungați, se stingeau răpus de ciumă principalul erou al bătăliei. Trecerea lui Iancu de Hunedoara în istorie se împlinea în acel moment. După peste 500 de ani, perspectiva depărtată ne dă posibilitatea de a-l privi și aprecia în funcție de propriul nostru sistem de valori. Paradoxul urmează din aceea că despre imaginea sa postumă în secolul în care a trăit știm încă foarte puține lucruri.

Elitele literate, prin pana lui Ioan Capistrano, Calixt al III-lea, Aenea Silvio Piccolomini, Bonfini, Thuróczi, Callimachus, Długosz, Chalcocondil ori Dukas, au cultivat imaginea aproape exclusivă a luptătorului împotriva turcilor (Atletul lui Cristos, Macabeu, Teofan, al doilea Achile și Hector)¹. Să nu uităm că, în mare parte, istoriografia acelor timpuri opera cu canoane renascentiste, în care cultul eroilor era la mare preț. La nici o sută de ani de la dispariție, era un bun câștigat și afirmat ca atare. În 1528, spre exemplu, Ștefan Mailat, în răstimpul acela doar căpitan al Făgărașului, îl folosea pe Iancu în sensul arătat mai sus pentru a-și descalifica, prin comparație, adversarii de pe câmpul de luptă². Erau deja ecourile posterității în regiuni în care influența directă a personajului nostru se resimțise minor. Iancu-luptătorul a trăit cel mai mult în conștiințe, și în același fel și astăzi o face, surelăsându-l de pildă pe Iancu-gospodarul ori pe Iancu-mecenatul.

Pentru Matia, fiul regal, Iancu a rămas modelul politic al omului de stat prin al cărui program își cucerise tronul. Dar testamentul politic nu s-a dezvăluit manifest, ci mai curînd moenit și ocult, în așa fel, încît descoperirea lui cerea cel puțin clarviziune grefată pe o perfectă cunoaștere a vremurilor. Matia a avut incontestabilul avantaj crăiesc al autorității superioare, dar a pierdut — greu de

¹ Pentru ecourile literare vezi Elekes Lajos, *Hunyadi*, Budapest, 1952, p. 493—496. Din literatura istorică românească trebuie menționat mai ales Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, ed. a II-a, București, 1968, p. 5—12.

² Veress E., *Gyula város oklevéltára*, Budapest, 1938, p. 137.

spus în ce proporție compensatoare — natura relațiilor directe și percepția nemijlocită. La fel vor prelungi existența lui Iancu cîțiva domnitori ai țărilor române și voievozi ai Transilvaniei. Vlad Țepeș nu a avut răgazul să ne arate, în afara primei militare, tot ce a învățat în Transilvania înainte de 1456. În mod cert, cel mai ilustru continuator a fost Ștefan I-a urmat pe Iancu în organizarea armatei, promovările sociale, atitudinea față de biserică, programul de construcții ori mărunte aspecte ale vieții de curte. Este aici un capitol de comparatism care va fructifica generos în fața unor cercetări de viitor. Voievozii Transilvaniei au moștenit o altă concepție asupra guvernării, mai dinamică și mai unitară. Transilvania și-a consolidat, în urma lui Iancu, orgoliile autonomiste care vor face să revină, după peste 150 de ani de uitare, planurile lui Roland Borsa și Ladislau Kan.

Fără a putea susține mulțumitoarea cercetare a celor două direcții amintite, ne rămîne să constatăm absența unei imagini intermediare, respectiv cea purtată și conservată după 1456 de către oamenii apropiați, clăditorii monumentului vespicii. Alegerea noastră se circumscrie teritorial Țării Hațegului datorită multiplicității sale tangente cu marele om politic. Se limitează, în al doilea rînd, la mîndria nobilime și cnezime românească. Sînt restrîngerii generate de informația pe care am parcurs-o, suprapuse însă fericit pe o originalitate zonală statornic recunoscută. Districtul Hațegului, din secolul al XV-lea, trimite către noi cadre aproape exclusive asupra feudalității locale românești. Este acolo un grup social compact, viguros prin prezențe documentare, în schimb cu individualități puțin conturate. Alături de grupul amintit, celelalte stări au fost practic nule ca manifestare. Oricum, culorile lor rămîn atît de terne, încît permit anevoios și investigația de tip clasic. Mai trebuie să ne grăbim a recunoaște că subiectul are toate șansele să producă un rezultat particular, relativ operant în urmărirea generalizată a sa.

Investigația noastră se va înscrie pe două coordonate. În primul rînd trebuie relevate acele complexe aspecte care prelungesc conservarea memoriei lui Iancu în Hațeg și, în mod absolut necesar, mecanismul procesului de asimilare și estompare în timp a evenimentelor istorice.

Nimeni încă nu a reușit să-i precizeze, suficient de argumentat, locul de naștere, dar certitudinea copilăriei și adolescenței lui Iancu petrecute la fruntariile de nord ale Hațegului o avem. Perioada aceea, în care contactele cu hațeganii s-au produs inevitabil, avea toate șansele să nu aibă efecte în situația în care destinul i-ar fi rezervat anonimatul. S-a dovedit însă că acele începuturi nu au rămas fără ecouri. *Provincia* și *familia*, alături de un așezat sens al lui *natio*, i-au format și sudat, ca la toți trăitorii contemporani, sentimentele originii și ale apartenenței. În funcția de voievod și guvernator, Iancu a trecut prin Hațeg neîndoielnic în iunie 1443, apoi în august 1448, mai 1451 și mai-iunie 1453³. Să remarcăm aglomerarea înfîlînirilor, subliniind totodată că ultimul rege care a văzut locurile fusese Sigismund de Luxemburg, în 1411, iar ultimul voievod în 1435. După anul 1456, în tot *cuprinsul secolului*, nici un rege sau voievod nu a mai călcat prin Hațeg. A fost un fapt ușor sesizabil și, certamente, sensibilizant.

Bilateralitatea relațiilor personale s-a consolidat în focul luptelor. Aproape anual, hațeganii au stat sub comanda lui Iancu într-una ori două campanii împotriva turcilor, în Țara Românească și Moldova, în Slovacia și Austria. Persona-

³ Arh. Naț. Magh. Budapesta, DL 55.260; DL 93.117; *HTRTE*, II, 1884, p. 35—36; J. Mihaly, *Diplome maramureșene*, Sighet, 1900, p. 365—369.

litatea lui le-a devenit familiară pînă la detaliu. Jertfele de singe, reprezentarea autorității sale în alte comitate, au rămas printre frînturile de contribuții hațegane la epopeea Hunedoreanului. Invers, au persistat mai multe ecouri ale faptelor lui Iancu: i-a protejat manifest pe hațegani, acordîndu-le înscrisuri privilegiale masive și speciale, i-a favorizat în fața justiției, a temperat zelul misionar catolic ce-i amenința.

Din cei 16 ani ai epocii Hunedoreanului s-au transmis urme durabile. Mulțimea actelor de stăpînire, — peste 30 emise direct și aproape 20 intermediare — s-a constituit într-un ansamblu de piese de referință, adeseori reluate, cunoscute, consultate, reconfirmate. Urmașii celor înzestrați, răspîdiți în toate colțurile districtului, au remarcat că își datorau starea privilegială în primul rînd lui Iancu. Pînă în perioada anilor 1462—1464, regele Matia Corvinul a continuat să acorde diplome pentru servicii aduse sub flamura corbului cu inel înaintea de anul 1456. Originea nobilității confirmate în scris s-a păstrat obligatoriu în conștiința posterității din acute nevoi practice. În 1481, totalitatea cnezilor și românilor de sub cetatea Devei erau în măsură să ateste oral purcederea unui privilegiu de la Iancu, făcut anume pe seama unuia dintre ei⁴. Cu sau fără suport real, acea obîrșie s-a asociat memoriei lui Iancu pînă în pragul vremurilor moderne⁵.

Alături de pergamentele ori hîrțile cu peceti, adesea indescifrabile pentru nivelul de cultură al posesorilor, alte mărturii, cu valoare intuitivă mai ridicată, au contribuit la imortalitatea eroului. Nici aici numărul lor nu ne răsfață: sînt puține, dar suficient de relevante. Una dintre cele mai reprezentative relieve pare că a fost în acele vremuri cahla cu cavalier în turnir. Importanța ei rezidă în simbolistica foarte grăitoare. Înfațișează nu numai cavalerul regal, dar, într-o interpretare mai liberă, deosebit de fecundă în seriile care au imitat-o ulterior, idealul militar creștin antiotoman. Ea a fost diseminată în Hațeg, la nobilii locuitorilor, prin intermediul lui Iancu de Hunedoara. Cercetările arheologice au surprins-o deocamdată numai la Mălăești, în cetate. Sălășenii, stăpînitorii acelor meleaguri, au conservat-o cu pioșenie pînă la finele vîecului al XVII-lea, într-un loc de cinste. Niciodată nu a intrat, se pare, într-o sobă funcțională, dovedindu-se caracterul ei afectiv special⁶. Presupunem că au existat apoi și arme, trofee capturate în luptele cu turecii sau dăruite pentru servicii diverse în țesătura relațiilor de familiaritate. Unele blazoane au provenit din aceeași vreme⁷.

Mijlocul secolului al XV-lea a corespuns cu o prosperă epocă de civilizație în evident contrast cu tot ceea ce fusese înainte ori ceea ce a urmat după aceea. Anul 1438 a marcat o ultimă campanie pustiitoare turcească. A urmat apoi o *par athomana*, extinsă pe aproape 50 de ani, în care sentimentul acut al insecurității — coordonată fundamentală a mentalului medieval — s-a ameliorat simțitor. Hațeganii au străbătut la rîndul lor Balcanii și s-au întors cu prăzi bogate și surprinzătoare. Contactul cu suprafața regatului și cu Europa centrală le-a stimulat gustul pentru lux, confort, cultură. Li s-a redimensionat coplesitor spațiul uman,

⁴ E. Hürmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, II/2, București, 1891, p. 269—270.

⁵ Numeroase exemple vezi la Bőjthe Ödör, *Hunyadmegye sztrigymelléki részének és nemes családainak története, tekintettel a birtokviszonyokra*, Budapest, 1891, passim.

⁶ Victor Eskenasy, Adrian Andrei Rusu, *Cahlele cu cavalier în turnir din cetatea cnezială de la Mălăești (jud. Hunedoara)*, în *Sargetia*, 15, 1981, p. 113—115.

⁷ Pentru originea unor blazoane vezi observațiile noastre din *Cnezi români din Transilvania în epoca lui Iancu de Hunedoara — Cîndeștii din Rîu de Mori*, în *Rev1st*, 37, nr. 6, 1984, p. 566.

experiențele la care au fost supuși le-au violentat percepțiile și sistemul tradițional de valori. S-au transfigurat raporturile interumane, urmare a vizualizării altor practici sociale. Ireparabil, obstacolele lor s-au fărimțat și subțiat ca potențial. Limbajul a trecut ferm într-o etapă de bilingvism. Odată cu oamenii a suferit și peisajul. Parte din sate s-au regrupat, așezându-se în vetrele stabile în care le vom regăsi și astăzi. Dar au apărut și sate noi. Arhitectura lemnului nu și-a mai păstrat aroganța atotstăpînitoare. Lîngă timidele experiențe murale anterioare s-au înălțat ziduri noi la cetăți, biserici și, insolit, curți nobiliare de piatră.

Transformările ce au urmat după 1456 au fost de așa natură, încît au scos și mai pregnant în relief timpurile trecute. Către sfîrșitul domniei lui Matia Corvinul turcii și-au făcut din nou simțită prezența în Hațeg. Tot atunci, relativul echilibru social care guvernase pînă la mijlocul veacului a dat semne de rapidă dereglare. Egoismul feudal s-a instalat cu obsesivele lui probleme de stăpînire a pămîntului: hotărnicirile sînt inaugurate, fetele sînt eliminate de la partajul imobiliarului, străinii se dovedesc activi și competitivi. Diferențierile defavorabile se colau și pe efigiile succesorilor politici. Nici măcar Matia nu a mai reprezentat pentru hațegani un serios concurent în ierarhia simpatiiilor: pînă prin 1470 a arătat că fusese fiul guvernatorului, după care a devenit un rege ca oricare altul.

Excursul nostru sintetic pune în lumină realitățile complexe ale societății hațegane din secolul al XV-lea. Pentru comprehensiunea indivizilor trăitori atunci ar fi prea mult să le pretindem înțelegerea superioară și globală a segmentului temporal în care se mișcau. Dar este *imposibil* ca, din multitudinea de acumulări și metamorfoze, adesea rapide și șocante, ei să nu fi intuit ceva din progresul vremurilor. Pentru toate, comunitatea și-a elaborat, în mod obligatoriu, explicațiile ei cauzale. În structura mentalului medieval, Iancu a devenit instrumentul fundamental al voinței divine, dar un interpus persuasiv, copleșitor și, mai cu seamă, singular.

Societatea românească din Hațeg a înflorit în vremea lui Iancu în termeni cu adevărat superlativi. Mentalul individual și colectiv nu putea ocoli conștientizarea. Tot așa, rolul catalitic vizibil al personalității guvernatorului era imposibil de eludat. Desigur, din aceeași vreme au început să fie accentuate și caracterele portretului său. S-au ales unele în favoarea altora, s-au exacerbat cîteva, altele s-au efasat. Trebuie să credem că eclatantul, gratitudinea, mîndria conprovincialității au durat imaginea afectivă a lui Iancu. Un „mit al bunului stăpînitor” s-a legat de el încă din timpul vieții.

Vom vedea, în cele ce urmează, că, într-adevăr, figura Hunedoreanului s-a transformat antum și postum în cult. Căci ce poate fi mai relevant în dovedirea adulației de care s-a bucurat în Hațeg, decît onomastica? Fenomenul de adoptare mondenă a unui antroponim este generat în modul cel mai firesc de un anume model. Copiul va primi un nume moștenit, ori față de care familia avea preferințe. În situația din urmă intervine nivelul de cultură, afectivitatea, mimetismul. Să vedem deci în ce raport stă numele subiectului nostru cu onomastica hațegană. Pentru a evita confuziile nedorite, vom preciza că era vorba despre numele *oficial*, sau, poate, și mai corect, cel utilizat în sursele documentare latine, recenzat de noi doar în *rîndurile feudalilor români*⁸. Investigația ne spune că cel mai obișnuit

⁸ Va trebui să ne referim aici la contradicția dintre numele Ioan-Iancu. După cît se știe, ultimul și-a cîștigat drept de cetate în urma demonstrației din 1957 a academicianului Șt. Pascu (*Rolul cnezilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara*, în *Studii și cercetări de istorie*, Cluj, 8, nr. 1—4, 1957, p. 24—27). O cercetare recentă, pe temeuri lingvistice, a confirmat prezența antro-

apelativ masculin din Hațegul secolului al XV-lea a fost acela de Ioan. L-au purtat nealterat 45 de persoane atestate, în timp ce alte 32 s-au identificat printr-unul din hipocoristicele Iuon, Ionul, Ionuș, Iovan, Ivan, Oancea-Vancea și Oană. În total, deci, 77 de purtători ai numelui⁹. Dintre ei, șase au trăit în prima jumătate a secolului și doar în șase-șapte cazuri trebuie să considerăm că prenumele s-a perpetuat prin tradiția familială. Rămânem cu un total de 55–60 de persoane care și-au dobândit numele de botez pe calea popularizării lui prin intermediul lui Iancu de Hunedoara. Practic nu există sat ori grup familial hațegan care să nu numere cel puțin un membru cu numele de Ioan. Deci, asimilarea fusese generalizată și nu era proprie unor insule geografice. Pentru justa apreciere a extensiunii antroponimice vom mai inseria numele care au urmat, în ordinea utilizării, socotindu-le atestate în tot spațiul veacului al XV-lea: Ladislau-Lațcu — 45, Ștefan — 38, Mihail — 35, Nicolae — 32 și Petru — 31. De altfel, în nici o altă epocă, nici o altă personalitate politică sau religioasă nu va fi atât de faimoasă, încât numele ei să facă modă.

Destule indicii ne punctează etapele transferului către legendă al personalității lui Iancu.

Din cercetarea documentelor hațegane rezultă că oamenii epocii operau corect cu evenimente care se petrecuseră cu 20 pînă la 40 de ani în urmă. Spre exemplu, în 1507, un grup de mățeșteni formulau acuzații împotriva unor consăтери, pentru abuzuri săvîrșite cu 15 ani înainte¹⁰; în 1462, Cîndeștii din Rîu de Mori evocau, într-o succesiune remarcabil de exactă, mai multe evenimente petrecute cu aproape 20 de ani în urmă¹¹; la 1511, paroșenii găseau, în sfîrșit, prilejul de a-și trage în proces vecinii pentru pricini vechi de 28 de ani¹²; aproximativ același interval de timp caracterizează și amintirile Anei de Breazova, în 1473¹³; în 1504 erau aduse în actualitate fapte vechi de 40 de ani, în care eroi fuseseră nobilii români din Clopotiva și Densuș¹⁴. Cu două ocazii, înregistrate în dreptul anilor 1496 și 1519, întreaga obște hațegană s-a reunit pentru a depune mărturie colectivă asupra

ponimului românesc *Jankul* în eposul slavilor de sud (vezi Victoria Elena Frincu, *Iancu de Hunedoara în folclorul slavilor de sud*. Rezumatul tezei de doctorat, București, 1979, p. 5–6). Numele Iancu începe să fie înregistrat în scris din secolul al XVI-lea. La rîndul ei, antroponimia hațegană nu notifică pe Iancu decît de la sfîrșitul veacului al XV-lea prin trei persoane destul de modeste din punctul de vedere al condiției sociale. Pornind de la această constatare, s-ar deduce că numele de Iancu s-a vehiculat în mediile populare, dar excluzîndu-le pe cele cneziale și nobiliare românești. O ipoteză interesantă a formulat, în anul 1897, Iosif Bălan, potrivit căreia numele Iancu ar fi fost numele voievodului înainte de catolicizare (*Iancu de Hunyad*, 1897). Într-adevăr ar fi de luat în considerare un apelativ diferit de fratele său, care, așa după cum se cunoaște, a fost înregistrat în izvoarele latine tot Ioan. A. Veress a reproduș și ipoteza originii numelui de la un toponimic (*Cîntece istorice vechi ungurești despre români*, în *Academia Română. Memoriile Secțiunii Literare*, Seria III, tom. III, București, 1927, p. 13). Pentru utilizarea lui Ioan (Ianăș), ca apelativ, în mediile elitare românești, vezi mai ales mențiunile din documentele slavo-române contemporane voievodului, emise în Țara Românească și Moldova.

⁹ Investigația onomasticii hațegane a fost făcută pe temeiul corpusului de izvoare Adrian Andrei Rusu, Ioan Aurel Pop, Ioan Drăgan, *Izvoare medievale românești (Țara Hațegului în secolul al XV-lea)*, vol. I–II, mss. pregătit pentru tipar la Editura Dacia din Cluj-Napoca.

¹⁰ Arh. Naț. Magh., Dl. 29.603.

¹¹ E. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 138–139.

¹² Arh. Naț. Magh., Dl. 29.618.

¹³ Bibl. Batthyaneum, Alba Iulia, III, nr. 63.

¹⁴ Arh. Naț. Magh., Dl. 29.591.

stăpînirilor Cîndeștilor, cu o vechime de 50 și, respectiv, 60 de ani¹⁵. Ultimele ilustrări au o semnificație aparte. Arată în fond *limita incontestabilă a mărturieii orale* admise ca valoare probatorie în dreptul istoric. Apelul la un *fassio* colectiv, operat la semicentenar, tinde să descopere posibili supraviețuitori și să compenseze absența testimoniuului scris. Dincolo de hotarul anului 1500 nu mai este deci de așteptat ca evenimentele de la mijlocul veacului apus să-și fi păstrat altceva decît contururi schematice, cu importante amputări în planul spațial și temporal.

În actele hațegane se face apel cu ușurință la numele străbunicului, chiar și în situația în care acela nu apăruse niciodată în înscrisuri ale cancelariilor latine. Se poate cita, spre exemplu, familia din Vad, cu al ei străbunic numit Florea, trăitor pe la începutul secolului al XV-lea, dar consemnat în scris peste aproape o sută de ani¹⁶. Există însă și situații în care amintirea strămoșilor coboară în adîncime două-trei secole. O parte dintre sălășeni elaborau în 1692 o genealogie stufoasă, de peste zece generații¹⁷. O minimă concluzie a celor prezentate ar fi aceea că la nivelul familial au fost conservate, pe cale în primul rînd orală, cîteva tradiții istorice, potențial capabile să includă și epoca lui Iancu de Hunedoara. Trebuie să fie vorba despre tangențe între fostul voievod și personajul contemporan din „cronica” familiei. Corectitudinea unor genealogii ne face, în egală măsură, să ne întrebăm dacă nu cumva ele (sau nu numai ele) erau susținute de însemnări scrise altele decît cele cu valoare social-juridică. O posibilă sursă ar fi aceea a pomelnicilor bisericilor locale¹⁸. Este momentul să ne amintim că, între 1440 și 1497, un diac de slavonie adnotase hrisoavele latinești ale Cîndeștilor din Rîu de Mori¹⁹, că, în sfîrșit, practica însemnărilor semnate pe cărțile de cult luase, tocmai din acele vremuri, un avînt notabil. Comanda, în egală măsură subscrisă, a unei ferecături de argint pentru un tetraevanghel de la mănăstirea Neamț²⁰ sau clădirea unei bisericiuțe în cetatea Hustului²¹ arată o preocupare peremptorie pentru memoria viitorului. În preajma unor astfel de sensibilități, dublate de strălucite potențe materiale, consemnările protoistoriografice au fost firești.

În vremea lui Matia, cancelaria regală a elaborat o sentință valorică asupra lui Iancu de Hunedoara, pe care a încercat să o inoculeze în conștiințele contemporanilor. Am regăsit-o în primul rînd oferită Cîndeștilor din Rîu de Mori, în actul solemn de danie a turnului de la Subcetate și a tirgului de la Sîntămărie-Orlea, în decembrie 1462. „Ilustrul domn”, spune textul latin, „spre lauda eternă a săvîrșit victorii memorabile”²². Vom recunoaște aici o judecată istoriografică umanistă ce nu pare străină de contemporanul Anton Bonfini, cronicarul aulic. Desigur, era puțin și unilateral. Erau aceleași rezistente calificative ale lui Iancu-croul.

¹⁵ Arh. Naț. Magh., Dl. 31.157 și, respectiv, Dl. 30.351.

¹⁶ Arh. Naț. Magh., Dl. 29.585.

¹⁷ Arh. Naț. Magh., Dl. 30.456. Publicarea piesei și comentarii însoțitoare vezi în articolul nostru *Miscellanea hatzegiana (Informații și reinterpretări privitoare la istoria Țării Hațegului în evul mediu) (I)*, în *Sargeția*, 20, 1987, în curs de apariție.

¹⁸ Adrian Andrei Rusu, *Pomelnicul mural al bisericii „Sfîntul Nicolae” din Hunedoara*, în *Mitropolia Banatului*, 36, nr. 6, 1986, p. 42—49.

¹⁹ Idem, *Cîndeștii din Rîu de Mori...*, p. 567.

²⁰ Idem, *Datarea ferecăturii evangheliarului lui Iancu Cînde de la mănăstirea Neamț*, în *AIAl*, 22/2, 1985, p. 743—746.

²¹ Vezi idem, *Miscellanea hatzegiana* (I), anexa 3.

²² E. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 138.

Este fapt cert că pînă în anii 1475—1480 hațeganii nu au avut nevoie de stimulente oficiale pentru a conserva trăirea unei personalități ce pune în strălucitoare lumină persoana tînărului rege. Pînă în anii mai sus menționați au continuat să hălăduiască toți cei care se întorseseră după luptele de la Sintimbru, Ialomița, Zlatița, Varna, Cîmpia Mierlei și Belgrad. Iancu supraviețuia prin ei. Au fost cei care au transmis urmașilor numele, materialitatea relației Iancu-eterinitate, fondul de fapte pe care s-a brodat folclorul. Operația de triere din paleta coloristică a personalității vivante era în plin proces. O singură dovadă, provenită din generația desemnată, s-a strecurat pînă la noi. În 1473, Ana de Breazova, soția lui Ioan Negru de Grădiște (Sarmizegetusa), își amintea de vremurile în care Lorand Lepeș fusese voievod și castelan de Hațeg²³. Pentru ea, selecția temporală a acționat în așa fel, încît l-a coborît pe demnitar din funcția pe care o ocupase cu adevărat, către una mai puțin sonoră și glorioasă. Lorand Lepeș a trăit în vremea lui Iancu și a purtat, ca și el, și ca alții, titlul de guvernator. Dar Ana de Breazova nu i-a asociat persoana cu funcția în care Iancu excela, fie pentru că în înțelegerea ei echivalarea era imposibilă, fie că, pur și simplu, pentru hațeganii timpurilor, doar Iancu fusese recunoscut ca atare.

Ultimele două decenii ale secolului al XV-lea au marcat, cum am văzut, dispariția setului de imagini reale moștenite din jurul perioadei lui 1450. Fiii și nepoții contemporanilor lui Iancu au selectat sever mesajul, subiectiv și el, al părinților și buniciiilor. Contrastele au înfrumusețat epoca apusă pe care nimeni nu o mai apucase direct. Nu este nicicum o particularitate locală a felului de a gândi. Așa cum relevă eclatant „programul” răscoalelor medievale, țăranul, ca și micul feudal de altfel, și-au reamintit întotdeauna cu nostalgie amărăciune timpul trecut, reclamîndu-l cu violență în momentele de criză.

La sfîrșitul secolului al XV-lea a cîștigat în importanță eposul. Arsenalul propriu de exprimare utilizează licențe, selecționări estetice sau emotive, contopiri de fapte reale pe direcții care dau mai multă consistență genului. Forma pe deplin elaborată se va înregistra abia peste două-trei secole. Nici o clipă nu ne putem îndoi de existența unui buchet epic mai bogat decît cel transmis pînă la noi. El s-a restrîns în timp din diferite motive. Rămîne totuși curios cum de nu au ajuns pînă la noi mici povestioare în genul aceluia despre Ștefan, Tepeș ori Matia. A fost vorba de stăvilirea lor din inițiativă autică? De loc exclus. În vremea în care folclorul avea posibilitatea să ia amploare, — adică după 1480, regele Matia nu mai avea nici un interes să i se preamărească originile modeste ori evenimente strălucite care l-ar fi eclipsat, iar după 1490, Jagellonii ar fi dat dovadă de miopie politică prin tolerarea unor forme de simpatie pentru o familie ai cărei ultimi descendenți, în viață fiind, erau potențiali aspiranți la coroană. Apoi, ceva mai tîrziu, Iancu a avut concurența altor subiecți sensibilizanți trecuți prin istorie, care au fost mai aproape de aspirațiile populare (Horea, Avram Iancu etc.).

Înainte de a avea șansa eternizării pe hîrtie, mare parte din amintirea folclorică a lui Iancu s-a pierdut. O simplă trimitere către folclorul balcanic, evoluat în alte condiții decît cel românesc, ne convinge de varietatea posibilă a sa, în timpuri mai apropiate veacului al XV-lea²⁴. Oricum, Iancu este *unul dintre cei mai vechi eroi ai literaturii populare*. Folclorul românesc, înregistrat la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului nostru, pe lângă că nu a păstrat particularități hațegane, a menținut doar o personalitate palid conturată. S-au perpetuat

²³ Bibl. Batthyaneum, Alba Iulia, III, nr. 63.

²⁴ Pentru folclorul balcanic vezi Victoria Elena Frîncu, *op. cit.*

cîteva ecouri ale genealogiei mitice²⁵. Apoi, a persistat războinicul împotriva turcilor, a cărui şiretenie a procurat bogăţie. Este neaşteptată exclusivă imagine a apărătorului intern, „Sibianul“, şi raportarea sa la confesionalitate-etnic. Mai mult nu este decît substanţă artistică²⁶.

În ce măsură producţia populară a stat în contact cu elitele feudale româneşti, este o chestiune care ne îndreaptă din nou către rezolvări ipotetice. Despre o totală identitate de vederi în planul tratării subiectului ori poate chiar şi al mijloacelor materializării sale nu se poate nicidecum vorbi. Chiar dată fiind situaţia periferică a feudalităţii româneşti, ea a asimilat cel puţin o parte din poetica idealurilor cavaleleşti, cu atît mai mult cu cît personalitatea lui Iancu s-a clădit copios pe astfel de sensibilităţi. Maniera de proslăvire în forme mai alcătuite ori mai pretenţioase decît cele populare corespundea, cel puţin parţial, unei categorii nobiliare româneşti, dispuse să se integreze şi prin forme de cultură speciale în corpul comun al nobilimii regatului. Haţeganii nu au dus lipsă nici de scriptori de formaţie universitară, contaminaţi, e drept, de catolicism, dar, în egală măsură, de fermentii Renaşterii. Dacă aceia s-au lăsat antrenati în elogierea eroului, cum au făcut-o, cu ce destinaţie şi cu ce succes, este o mare îndrăzneală a încerca să răspundem²⁷.

Aşadar, în secolul al XV-lea, Iancu de Hunedoara s-a impregnat în modul cel mai simţitor în lumea micilor feudali români din Ţara Haţegului. Imaginile pe care le-a purtat prin timp, în conştiinţele posterităţii imediate, au fost acelea ale cîrmuitorului apropiat, favorabil şi generos, ale militarului de excepţie. Ulterior, ordinea s-a răsturnat odată cu progresiva dispariţie a stimulilor sensibilizanti ai epocii în care a acţionat. Posteritatea i-a moştenit în final doar amintirea faptelor, în toată grandoarea, dar şi abstracţiunea lor.

ADRIAN ANDREI RUSU

L'IMPACTE DE LA PERSONNALITÉ DANS LA SOCIÉTÉ ROUMAINE DE HAËG AU XVe SIÈCLE: JEAN DE HUNEDOARA

(Résumé)

L'article essaie de faire pour la première fois une insolite approche entre deux réalités médiévales de la Transylvanie: le district roumain de HaËg et le souvenir posthume de Jean de Hunedoara. On étudie les moyens par lesquels la personnalité politique du grand héros de la lutte anti-ottomane a été capable de pénétrer

²⁵ Atanasie Marian Marienescu, *Poezii populare din Transilvania*, Bucureşti, 1971, p. 220—222.

²⁶ Pentru poezia Iancu-Vodă sau Iancu Sibianu, vezi Gr. G. Tocilescu, Christea N. Ţapu, *Materialuri folcloristice*, vol. I, Bucureşti, 1980, p. 122—124. Se constată însă, după circulaţia general românească a ei, că ar putea fi vorba despre o contaminare a temei iniţiale şi de către alte personalităţi (Ioan Vodă cel Viteaz, Iancu Sasul ori chiar Avram Iancu). Vezi mai ales Atanasie Marian Marienescu, *op. cit.*, p. 183, 184—185, 189.

²⁷ Vom remarca doar că Nagybankai Mátyás, autorul unei foarte vehiculate poeme de secol XVI, s-a inspirat copios din literatura cronicărească (Cf. *Régi magyarországi nyomtatványok. 1473—1600*, Budapest, 1971, p. 348), dar a suferit şi contaminări populare în privinţa numelui. Opinii despre literatura „orală de curte“ şi a „taberelor de luptă“ vezi şi la P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii româneşti*, Bucureşti, 1969, p. 340—343.

dans la conscience des féodaux roumains: les contacts étroits comme habitants de la même région, soldats et officiers, *familiares* ou administrateurs, les nombreux privilèges accordés, les trophées, les notes proto-historiographiques, les transformations sensibles dans toute la société de Hațeg.

Puis, après avoir étudié progressivement dans les documents la dégradation et la métamorphose de la mémoire historique collective et individuelle du pays, on constate ces processus dans la situation concrète du souvenir de Jean de Hunedoara. Entre l'époque de Jean de Hunedoara et les décennies qui l'ont suivi, il y a eu un contraste majeur, qui a transformé lui aussi le souvenir. L'onomastique de la région témoigne la popularité du personnage durant tout le XVe siècle. Les images réelles disparaissent vers le dernier quart du XVe siècle, en même temps avec la mort de tous ceux qui ont vécu et ont lutté à côté de Jean de Hunedoara. L'aspect héroïque, notamment celui de champion de la chrétieneté, continue à persister, à s'accroître, tout en effaçant les multiples aspects de la forte et complexe personnalité du voïvode.